



**ÇƏPKƏZ NƏSİRLİ**

## SONUNCU TRAMVAY SÜRÜCÜSÜ

*(hekayə)*

Fərhad anadan olandan üç il sonra atası Həsənalı kişi müharibəyə getmiş, o vaxtki Belarusiya deyilən mahaldan qara kağızı gəlmişdi. Balaca Fərhad özündən başqa iki qardaş bir bacısı ilə anası Fatimə xanımın himayəsində qalmışdı. Onun uşaqılıq illəri çox da ürəkaçan keçməmişdi. Müharibənin dəhşətləri bütün ölkənin hər yerini bürümüşdü. Belə bir dövrdə - 1940-cı ildə Azərbaycanın qərb bölgələrindən olan Qazax mahalında anadan olan Fərhad çox kiçik yaşlarında həyatın acı günlərini yaşamışdı.

Qazax rayonunun elmə, təhsilə bağlı bir diyar olduğu hamıya məlumdur. Orda neçə-neçə tanınmış yazıçının, şairin, alimin doğulub boya-başa çatdığını, yazıb-yaratdığını hər bir azərbaycanlı bilir.

Böyük Vətən müharibəsi başa çatsa da, müharibənin fəsadları hələlik qurtarmamışdı. Xalq əzmlə gecəli-gündüzlü çalışırdı ki, ölkənin vəziyyətini, həm də öz güzəranını düzəltsin.

İllər keçir, artıq balaca Fərhad böyüyürdü. O, orta məktəbin səkkizinci sinfini bitirən kimi anasından dayısı oğlu Səlimlə Bakıya, oxumağa, təhsil almağa getməsinə icazə istədi: "Ana, mən sənə söz verirəm, gedib bir sənət sahibi olub sonra qayıdacam. Səni bu əzab-əziyyətdən qurtaracam".

Səlimlə birlikdə Bakıya gələn Fərhad sənədlərini peşə məktəblərindən birinə, sürücü və mexanizator ixtisasına vermək istəsə də, yer dolduğundan bu mümkün olmur. Ona şəhər təsərrüfatı tramvay-trolleybus sürücülüyü kursuna yer olduğunu bildirir və sənədlərini təqdim etməyi təklif edirlər. Fərhad geriyyə qayıtmağı özünə sığışdırmır. Ona

görə də tez razılaşıır və tramvay-trolleybus sürücülüyü kursuna yazılır. İstər keçdiyi dərsləri, istərsə də təcrübə toplamaq üçün tramvay parkında keçirilən sınaq təcrübələrini çox səylə və həvəslə öyrənir. Özünün söylədiyi kimi, həmin vaxtlar o, özünü dünyanın ən xoşbəxt adamı sanırmış. İlk dəfə tramvay parkında tramvayı sürəndə sevincinin həddi-hüdudu yoxuymuş. Bax, beləliklə, Fərhad tramvay sürücüsü olur.

"Mən elə bilirdim ki, bundan sonra hər şey yaxşı olacaq. İşə başlayanda bir neçə ay mən köməkçi sürücü kimi çıxırdım. Parkda işləyənlərin əksəriyyəti erməni və başqa millətlər olduğundan hamı rus dilində danışırdı. Mən də çalışırdım rus dilini öyrənəm. Həm də sənişinlərdən çoxu rus dilində danışıqlarından mən tez bir zamanda rus dilini öyrəndim. Hərdən mən fikirləşirdim: "Axı bura Bakıdır, Azərbaycanın payaxtıdır. Nə üçün burada hamı rus dilində danışıq?" Mən orta məktəbdə oxuyanda bir neçə dəfə Gürcüstanın mərkəzi olan Tiflis şəhərinə, bir dəfə də İrəvana getmişdim. Onların heç birində mən yerli xalqın rus dilində danışıqını görməmişdim. Xüsusilə Tiflisdə hamı gürcü dilində, İrəvanda isə erməni dilində danışırdılar. Bu məsələni mən heç cür anlaya bilmirdim, amma mənə həmişə düşündürürdü. Nə etmək olardı. Mənim əlimdən nə gəlir ki. Biz tərəflərdə gözəl bir el məsəli var: "Palaza bürün, elnən sürün". Ona görə də, bu məsələyə çox qarışmadım. Sadəcə, tez bir zamanda rus dilini öyrəndim. Bax, bundan sonra Tramvay parkında mənə əvvəlki kimi şən, gülürüz qarşılamadılar. Mənim dili bu cür tez öyrənməyim,

şəhərin ən qaynar nöqtələrində təcrübəli sürücü kimi hərəkət etməyim onların xoşuna gəlmirdi. Parkda işləyən ermənilər mənə qarşı hiss olunan dərəcədə öz kinli-küdurətli hisslərini büruzə verir, məni həmişə maymaq biri kimi görmək istəyirdilər.

Çox keçmədi ki, onlar yavaş-yavaş məni incitməyə, rəhbərliyin gözündən salmağa başladılar. Məni ilk gündən Aşot adlı bir sürücüyə köməkçi vermişdilər. O, bir neçə aydan sonra bacısı oğlunu özünə köməkçi götürdü, məni kənara itələdi. Bir neçə gün mən parka, kontora gedib dərdimi söyləşəm də, orda da erməni rəislər ilə üzləşdiyim üçün işim düzəlmədi. Çox kədərli qüssəli halda heç bilmirdim nə edim. Bu vaxt qapıçı rus qadın dedi: "Fərhad, gələn adam böyük adamdır, ona yaxınlaş, sözünü de". O adam qapıdan içəri girən kimi ayağa durdum və salam verib, üzr istədim. Danışmaq üçün o, əvvəlcə məni dinləmək istəməsə də, mənim təkidlə və rəvan danışdığımı görüb dinlədi. Sonra parkın müdirinin kabinetinə girdi. Onu görəcək işçilərin hamısı ayağa qalxdılar, tez ona yer göstərdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra məni içəri dəvət etdilər. Məlum oldu ki, bu gələn adam Bakı şəhəri üzrə təsərrüfat işçilərinin müdiri yoldaş Həsənovdur. Mən içəri girdim və dərdimi yenidən anlatdım. Yoldaş Həsənov parkın müdirinə, sonra texniki şöbənin müdirinə baxaraq dilləndi:

-Bu yoldaşın hansı nöqsanları var?

Hər ikisi heç bir nöqsan olmadığını söylədi

-Bu oğlan sürücülük üçün əlavə imtahan verib? - deyər soruşdu.

Mənim imtahanı verməyimi və hər üç göstərici üzrə də "əla" qiymət aldığımı dedilər.

-Onda nə üçün yeddi-səkkiz aydır işləyir, amma siz onu hələ də bu günə kimi kiməsə köməkçi verirsiniz və deyirsiniz ki, hər sürücünün köməkçisi var, ona görə də hələlik gözlə, boş yer yoxdur. - Sonra üzünü mənə tutaraq soruşdu: - De, görüm, sürücü işləyə bilərsən?

Mən tərəddüd etmədən cavab verdim:

-Bəli. Elə Aşot dayı ilə işləyəndə tramvayı mən sürürdüm.

O, yenidən rəislərin üzünə tərs-tərs baxdı, amma onlara heç nə demədi.

-Oğlum, sənın adın nədir?

-Fərhad. - Mən adımlı söylədim.

-Rafiq Vazgenoviç, mən sizə yeni bir tramvay verəcəm, o tramvayı Fərhadla verərsiniz. - Böyük

adam bunu dedikdən sonra mənə əli ilə işarə edərək çölə çıxmağımı göstərdi.

Bu hadisədən bir həftə keçməmiş Rafiq Vazgenoviç məni kabinetinə çağırırdı və dedi:

-Bizə yeni tramvay veriblər. İndi Karen Sərkisoviç gedib gətirməyə. Gəl sən belə bir ərizə yaz ki, təzə tramvay olduğu üçün mən onu sürməyə qorxuram. Xahiş edirəm, onu başqasına verin. Mənə isə bir qədər işlənmiş tramvay verin.

Mən qəti etiraz etdim və ərizə yazmadım. Kabinetdən çölə çıxanda erməni millətindən olan bir neçə sürücü məndən xahiş etdilər ki, tərslik etməyim. Razılaşmadım. Sonra məni qorxutmaq istədilər. Mən çəkinmədən təzə tramvayı sürmək istədiyimi bildirdim. Əlacsız qalan rəis yenidən məni yanına çağırırdı. Tramvayı mənə verdi və dedi:

-Ancaq köməkçi sürücü Aşot və sənişinlərə bilet satan Knarik adlı bir qızla işləməli olacaqsan.

"Hər ikisi erməni millətindən olan işçilərdir". Mən razı olduğumu bildirdim. Bir neçə müddətdir ki, bu ermənilərlə işləyirəm. Az da olsa onların fırıldaqlarından xəbərim olurdu. Mən qorxmadan razılıq verdim və öz-özümə dedim: "Yaxşı, siz fikirləşdiyinizi fikirləşin, görün mən nə fikirləşəcəm".

Beləliklə, işə başlayandan düz səkkiz ay sonra məni bir tramvay sürücüsü kimi sənədləşdirdilər. İşlər pis getmirdi, çünki mən onların məqsədlərini dəqiq bilirdim. Yoxsa sürücü Aşota nə olmuşdu ki, sürücülüğü buraxıb mənə köməkçi olsun. Hələ öyrəndim ki, Knarik də onun bacısı qızıdır.

Mən özümü avam bir adam, heç bir qeyri-qanuni işlərdən başı çıxmayan, ancaq tramvay sürməklə zövq alan bir insan kimi aparırdım. Təzə tramvay olduğundan xarab olmur, xarab olan tramvayların növbəsinə girir, gündə iki-üç dövrə etmək əvəzində elə olurdu ki, dörd, bəzən də beş dövrə edirdik. Mən görürdüm ki, çox vaxt Knarik sənişinlərə bilet satmır, ancaq pulu alıb cibinə qoyur. İş vaxtımız qurtaranda məndən əvvəl kontora girib hesabat verir. Sonra dayısı Aşotla birlikdə çıxıb gedirlər. Bir müddət bu cür işlədik. Kontorda planı hamıdan əvvəl artıqlaması ilə ödəyirdik, hətta qabaqcıl bir komanda kimi iclaslarda bizi tərifləyirdilər, bir dəfə Fəxri Fərman da verdilər.

Mən fikirləşirdim ki, artıq bəs edər, onlara özümü tanıtməğın vaxtıdır. Əvvəlcə Aşot kişiyyə dedim ki, bu gün tramvayı sən sürəcəksən. Neçə vaxtdır hər gün mən sürürəm, artıq yorulmuşam. O, etiraz etsə də gördü ki, mən təkidlə israr edirəm, razılaş-

dı. Elə birinci dövrdən sonra Knarikdən soruşdum ki, nə qədər bilet satmışsan, dedi bilmirəm.

Dedim:

-Nə üçün bilmirsən? Tezdən mən sənə götürdüyün biletin nömrəsini götürmüşəm. İndi sənə qalan biletin nömrəsinə baxım, onda biləcəyik ki, nə qədər sənişiniz olub.

Knarik ələcsiz qalib qalıq biletin nömrəsini mənə dedi. Hesabladiq ki, cəmi 120 nəfər sənişiniz olub. Mən Knarika dedim:

-Mən saymışam, 250 nəfər sənişin tramvaya minib düşüb.

-Sən nə danışırsan? - O, əvvəlcə çıxır-bağır etmək istədi.

Bizim söhbətimizi eşidən Aşot kişi dilləndi:

-İşinizi görün, axırınıcı dayanacağı az qalib, orda söhbət edirik.

On beş dəqiqədən sonra axırınıcı dayanacağı çatdıq. Orda on dəqiqə dayanıb sonra yolumuza davam edəcəydik. Biz on dəqiqə ərzində danışib söhbətlərimizi aydınlaşdırmalı idik. Əvvəlcə Aşot kişi sözə başladı:

-Fərhadcan, nə olub, nədən narazısan? - deyərək mənə sual verdi?

Mən olanları ona dedim və o dəqiqə də əlavə etdim ki, işlədiyimiz bu aylar ərzində həmişə belə olub, ancaq mən özüm dillənmirdim, görüm sizin vicdanınız nə vaxt dilə gələcək. Aşot kişi bir qədər fikrə getdi. Mən hərifi düz nişan aldığımı bildirdim və sözümlə davam etdim:

-Aşot dayı, mən onu da bilirəm ki, tramvayımıza qoyulan plan da köhnə tramvayın planıdır. Siz ikiniz dayı-bacı qızı, bir də kontorun növbətçi nümayəndəsilə hər gün yığılan artıq pulu bölürsünüz. Mən bu günə qədər heç kimə bir söz deməmişəm. Sizi gözlədim, dedim, bəlkə bir insafa gələsiniz. Mən gecəli-gündüzlü əziyyət çəkirəm, siz yeyirsiniz.

Knarik lal kimi mat qalmışdı. O, elə bilirmiş ki mən heç nə bilmirəm, avam bir kəndli balasıyam (Sonralar bunu özü etiraf etmişdi).

Aşot kişi bir qədər dayandıqdan sonra dilləndi:

-Fərhadcan, sən düz deyirsən. Biz ermənilərdə vicdan-insaf yoxdu. Biz görürdük ki, sən təsərrüfat şöbəsində bir söz demirsən, biz yenə insafla iş görmürdük. Bundan belə, əgər yenə heç kimə bir söz deməsən, işimiz əvvəlki kimi olsa, ortağ pulu dörd yerə bölürük.

-Mən buna bir şərtlə razılaşıram, ancaq düzgün-

lük olsun. Hərçənd ki sizə bir o qədər də inanmaq olmaz.

Mən hələ uşaq olandan bilirdim ki, Qazax rayonunda kəndimiz erməni kəndi ilə qonşu idi. Orda onlar çətin bir iş düşəndə necə mehriban, şirin dilli olduqları, işləri düzəldikdən sonra iç üzünün göstərməklərinin mən dəfələrlə şahidi olmuşam. Öz-özümə fikirləşirdim eybi yoxdur bu məsələni də yoxlayaram.

-Aşot dayı, ancaq düzgünlük olsun. Əgər mən hiss etsəm ki, mənə yenidən aldadırsınız, onda mən bilərəm, bu dəfə necə hərəkət etmək lazımdı. - deyərək qətiyyətlə fikrimi bildirdim.

-Yox, Fərhadcan, sən bizə əməlli-başlı dərs verdin. Elə gedib yoldaş Həsənova bir kəlmə söz çatdısa idi, bizim parkın bütün işçilərini işdən çıxaracaqdı, və yaxud da geniş yoxlama briqadası göndərilib bizim qohumlarımızın hamısını məhkəmə qarşısında cavab verməyə məcbur edəcəkdə. Bunu mən çox yaxşı bilirəm. Mən sənə söz verirəm ki, bu gündən, əlavə nə yığılsa, düz dörd yerə böləcəyik. Bilirsən də növbətçi rəislərə verməsək, o, bizim planı gündən-günə artırır. Özü də ümumi parkın rəisinin əmisi oğlu olduğun söylədi və dedi ki, onun familiyası ayrı olduğundan bunu heç kim bilmir.

Nə isə, həmin gündən mənim işlərim düzəldi. Hər gün 10-12 manat pulum olurdu. Gündəliyim çıxdığından, hər ay əmək haqqı alanda evə, anama pul yollayırdı, onların da güzəranını düzəltmək üçün çalışırdım. Bu cür işləməklə özümə xeyli pul toplamışdım. Knarikin də fikri dəyişilmişdi, mənə çox yaxınlıq edir, evdə yemək bişirib mənə gətirir, paltarlarımı yumaq üçün məndən onları toplayıb ona verməyimi xahiş edirdi. Bir neçə dəfə də verdim. İnsafən, elə təmiz yuyub, ütüləyib gətirirdi ki, adamın xoşu gəlirdi. Sonra mənə məlum oldu ki, o, çox gənc yaşında ərə getmiş, sonra ərindən ayrılmışdır. Hazırda 18 yaşında bir qızı var.

Günlərin birində Knarik iş gələndə gördüm ki yanında qara qaşlı, qara gözlü, hündür boylu çox gözəl bir qız var. Gəlib mənim yanıma çatandan sonra salam verdi və dedi:

-Fərhadcan, bu mənim qızım Rozadır. Evdə darıxır, gətirmişəm ki, bu gün bizimlə birlikdə Bakını gəzsin. Onsuzda dayım tramvayı sürür, sən də bekar oturursan. Bir yerdə söhbət edəsiniz, bunu darıxmağa qoymazsan.

Mən "xoş gəlmisiniz" dedim. Knarikin qızı əlini

uzatdı, mənimlə əl tutdu. Elə zərif barmaqları var idi, əli əlimə dəyəndə bütün bədənim sanki tok vurdu, əhvalım tamam dəyişdi. Mənə əvvəlcə sərincə gəldi, sonra sir-sifətimin hərərətdən qızardığını hiss etdim. Bilmədim mənə nə oldu, əməlli-başlı halım dəyişdi. Düzünü desəm, Bakı şəhərində yaşadığım illər heç bir qızla nə tanış olmuşdum, nə də bu cür görüşmüşdüm. Odur ki, bir qədər donub belə qaldım, heç qızın əlini də buraxmamışdım. Onun vurduğu ətirin qoxusu məni bihuş etmişdi. Bizim bu halımızı gören Knarik:

-Hə, Fərhadcan, Aşot bizi gözləyir, o, tramvayın yanında. - dedi.

Mən qızın əlini buraxdım və yan-yana tramvayın yanına gəldik. Həmin gün iş necə keçdi mən bilmədim. Qız doğrudan da, həm gözəl, həm də danışığından, hərəkətlərindən çox ağıllı bir qız olduğu görünürdü. Knarik həmin gündən sonra mənimlə yaxınlıq edirdi. Bir neçə dəfə Rozanı özü ilə işə gətirmişdi. Roza da mənə qarşı çox mehribanlıq edirdi. Məni evlərinə dəvət etsələr də hələlik getmirdim. Hər dəfə bir bəhanə edərək onlara getməkdən boyun qaçırdırdım. Sonralar mən onların fikrini başa düşürdüm. Nə edəcəyimi bilmirdim. Gecə-gündüz fikirləşirdim, ancaq bir qərara gələ bilmirdim. Bir gün Knarik mənə dedi:

-Fərhadcan, sən bizə nə üçün getmək istəmirsən? Qızım Roza sənə xətirinə çox istəyir. Deyir ki, bu gün ad günüdür, Fərhad xahişimi çatdır, qoy bizə gəlsin. Ya da xahişimi çatdır bir yerdən mənə zəng etsin. İndi istəyirsən tramvayda dayanacaqda düş zəng et, istərsən də axşam növbəyə başqa adam çağır, gedək bizə, yoxsa Roza səndən inciyər.

Mən çox pis vəziyyətdə düşmüşdüm, bilmirdim nə edim. Bir tərəfdən qızın gözəlliyi qarşısında əriyirdim, bir tərəfdən də dayım oğluna bu məsələni danışmışdım. O, birmənalı olaraq bu məsələyə son qoymaq və o qızla bütün əlaqələri kəsməyi mənə tapşırırmışdı. Yoxsa, evə xəbər verəcəyini bildirmişdi. Ermənilər haqqında bir çox bilmədiklərimi də mənə danışmışdı. Bir də mən onu heç istəmədim ki, hər şeyi özüm anama danışım. Başqa bir adamın anama bu məsələnin anlatmağı mənim üçün böyük bir faciə idi. Ona görə də mən bir qədər fikirləşib sonra cavab verdim:

-Mən qarşıdakı, dayanacaqda düşüb onunla danışacam.

Elə də etdim. Qarşıdakı dayanacaqda tramvaydan düşdüm və "siz gedin", dedim. Mən gedib Ro-

zaya zəng edərək onu ad günü münasibətilə təbrik etdim. Hələlik onun xətrinə dəymək istəmədim. Onun ad günündə olmaq istədiyimi bildirdim, ancaq anamın rayondan bu gün gəlməsini, onu qarşılayacağımı bildirməklə ad günündə iştirak edə bilməyəcəyimi ona söylədim. Axşamcan Knarikə bir söz demədim o, zəng etməyimi soruşdu. Mən də Roza ilə danışdığımı bildirdim. Axırıncı dövrədən əvvəl Knarik tramvaydan düşdü və evə getdi.

Sabahısı gün Knarik mənimlə bir qədər incik görüşdü.

-Biz sənə çox gözlədik, amma sən gəlmədin.

Mən bircə onu dedim:

-Sən bilirsən ki, mənim anam rayondan gəlib. Bir azdan icazə almışam, gedəcəm. Aşot dayı istəyirsən bir nəfər köməkçi çağır?

-Yox-yox lazım deyil, mən bir təhər bugünkü növbəni başa vuraram.

Axşam Bakı-Ağstafa qatarına minib kəndimizə gəldim. Bir neçə günlüyə icazə aldığım üçün orda qaldım. Orda qaldığım müddət nə qədər özümü toplayıb anama bu barədə söhbət etmək istədim də ürək edə bilmədim. Ürəyimdə keçirdiyim arzularımı anama bildirmədim, sadəcə bildirə bilmədim. Həm də kənddə olduğum vaxt qonşu kənddə yaşayan ermənilərin bir çox törətdikləri fitnə-fəsadlar yadıma düşdü. Gələn gün anam mənə yaxınlaşıb soruşdu:

-Qadını alım, oğlum, bəlkə bir sözün var? Sənə elə bil fikirlə görüşürəm.

-Yox, ay ana, elə bir sözüm yoxdur. Eləcə darıxmışdım, ona görə də gəldim.

-Anan qurban, sən artıq böyümüsən. Şəhərdə də tək qalırsan. Bəlkə, elimizdən halal süd əmmiş bir qızla evlənərsən? Bizə kömək lazım deyil. Artıq qardaşların da işləyir, lazım gəlsə, biz sənə kömək edərək, deyirsən ki, sənə tezliklə ev də verəcəklər.

-Düzdür, ana, növbədəyəm, mənə bu il ev verəcəklər.

-Lap yaxşı. Evi gec versələr də bir müddət kirayədə qalmaq olar, tək sən mənə bir söz de. Kəndimizin gözəl qızlarından birini sənə alım.

Düzü anamın bu cür danışığı məni bir qədər ürəkləndirsə də fikrimdən tamam döndüm. Özümün gözəl-gözəl qızlarımızı qoyub bir atası bilinməyən erməni qızı ilə evlənməyi ağılsızlıq hesab etdim. Həm də dayım oğlunun ermənilər haqqında dedikləri, ümumiyyətlə, ermənilərin tarix boyu bizim xalqın başına gətirdikləri müsibətli hadisələri,

yeni işə girəndə elə mənim başıma gətirdikləri oyunları yadıma saldım, onlara bir daha nifrət etdim.

Axşam qatara minəndə anama dedim:

-Nə deyirəm, ana, özün bilərsən. Sən kimi nəzərdə tutsan, gəlib onunla evlənəcəm.

Ertəsi gün Knarik və onun qızı Roza ilə necə danışmağım haqqında fikirləşə-fikirləşə yuxuya getdim. Knarik mənim qayıtdığımı görəndə çox mehribancasına qarşıladı. Salamlaşdıqdan sonra soruşdu:

-Fərhadcan, kənddə nə çox qaldın?

Mənim ona cavabım qısa oldu.

-Anam gəlmişdi, məni aparəsın və nişanlasın.

O, belə, bəlkə də gözləmədiyini cavabı eşitdikdə bir qədər durduqdan sonra dedi:

-Bəs sən nə dedin?

-Mən hələ evlənmək istəmədiyimi söylədim. Dedim ki, hələ mənim evim yoxdur. Nə vaxt ev alacam, onda da evlənəcəm.

Knarikin üzü gülməyə başladı.

-Düz demisən, kişinin evi olmadan evlənməz.

Hər nə işə iş başladı. Bu gün Aşot da işə çıxmamışdı. Mən tramvayı sürdüm, Knarik də öz işini gördü. İşdən sonra evə gedəndə məni onlara getməyi xahiş etsə də, mən "işim var", - deyərək ondan ayrıldım. Bu gündən sonra onunla mehriban danışsaq da o söhbətə qayıtmağa imkan vermədim.

Bir gün yenidən Roza bizim iş yerimizə gəldi, mənimlə çox mehribanlıqla danışdı. Mən dedim:

-Roza, səni mən də görmək istəyirdim.

-Bəs nə üçün bizə gəlmirdin?

-Yox elə də vacib deyildi. Fikirləşdim ki, haçan sən bura gəlsən onda söyləyəyəm.

-Buyur, mən sənə qulluğunda hazırım, sən nə istəsən söylə. Aşot dayıya deyim, səni əvəz etsin. Hara istəsən, istədiyini yerə sənənlə getməyə hazırım.

-Yox-yox, Roza, heç yerə getmək lazım deyil. Bilirsən sənənlə xətirini bir ağıllı, savadlı qız olduğun üçün istəyirəm. Səndən bir dost kimi istəyim budur ki, kənddə olan nişanlıma lazım olan şeyləri almağa mənə köməklik göstərəsən.

Roza çaşmışdı, bilmirdi nə desin. Birdən, sanki özünə gəlib dilləndi:

-Hə, nə olar, nə vaxt istəsən, sənə köməklik edəyəm.

Bu danışığından sonra nə Roza, nə də Knarik mənimlə mehriban bir insan kimi danışmadılar.

Beləliklə, bu məsələdən qurtarmış oldum. Ancaq işimdə qarşıma çox əngəllər çıxdı, hamısının da altından erməni quyruğu tapıldı. Allahın köməkliyi ilə işlədim ev də aldım, gözəl bir azərbaycanlı qızı ilə evləndim. Ancaq nə qədər qarşıma çətinliklər çıxsa da hamısından Allahın köməkliyi ilə alını açıq, üzünü ağ çıxdım. Gündəlik qəpikləri yığaraq manat düzətdim, manatları yığaraq lazımı qədər pul toplayıb övladlarımı saxladım. Özümə bir maşın aldım. Aldığım bu maşını o qədər çox istəyirdim ki, hər gün sevə-sevə təmizləyir, onu çiçək kimi tər-təmiz saxlayırdım. Axı bu maşını mən qəpik-qəpik pul toplamaqla almışdım. İndi artıq dövrən dəyişmiş, xalqımız azadlığa qovuşmuş, artıq müstəqil bir dövlət kimi dünyada öz səsimiz, öz sözüümüz var.

Bir gün axırıncı dövrəni vurub tramvayı parka sürdüm. Tramvaydan düşüb kontora getdim. Burada sürücüləri və digər işçiləri çox pərişan gördüm. Soruşduqda sanki əvvəlcədən sözləşiblərmiş kimi dedilər:

-Nə olacaq? Sən sonuncu tramvay sürücüsü kimi tarixə düşdün. Bu gün sən sonuncu tramvay sürücüsü kimi tramvayı parka gətirdin. Bundan sonra Bakı şəhərində tramvay xətti işləməyəcək.

İnanmaq istəməsəm də gerçək xəbərdən bərk məyus oldum. Bu xəbəri eşitdim. Tezliklə şəhərdə tramvay xətlərini sökəcəkdilər. Guya şəhərə tramvay lazım deyil. Bu günə kimi mən özüm üçün belə bir bəd xəbər eşitməmişdim. Mənə o qədər pis təsir etdi ki. Axı mən ömrümün 45-50 ilini tramvay sürməyə həsr etmişəm. İndi özümü tramvaysız təsəvvür edə bilmirdim. Ancaq uzağı görməyənlər, bəsit fikirləşən iş adamları öz işlərini görmüşdülər. Artıq qərar verilmişdi, səhərdən xətləri sökəməyə başlayacaqdılar. Mənim kimi yüzlərlə adam artıq işsiz-gücsüz qaldılar. Onlar nə iş görəcəklər, heç kim bu haqda fikirləşmədi. Bir tərəfdən də keçid dövrü idi, hər şey çətinləşib, yaşamaq dolanmaq doğrudan da çox çətin olmuşdu. Bununla da, mən sonuncu tramvay sürücüsü kimi çox pis vəziyyətdə fikirləşə-fikirləşə qaldım.

Görəsən, nə vaxtsa yenidən tramvay xətləri düzələcəkmi? Yenidən Bakı küçələrində tramvay sürüləcəkmi? Axı Bakı kimi inkişaf etmiş Avropa şəhərlərinin çoxunda tramvay indi də işləyir...